

Vučina Zorić

Sveučilište Crne Gore, Filozofski fakultet
u Nikšiću

UDK 371.13(497.16)“1963/2013“

Primljeno: 31. 5. 2013.

Prihvaćeno: 9. 12. 2013.

Izvorni znanstveni članak

INSTITUCIONALNO OBRAZOVANJE UČITELJA U CRNOJ GORI 1863. – 2013. GODINE

Sažetak

Ovaj rad prezentira realizirano teorijsko istraživanje koje je imalo cilj predstaviti i analizirati prije svega pojavu, proces i razvoj institucionalnoga obrazovanja učitelja u Crnoj Gori, tj. njihova stručnog osposobljavanja, školovanja i usavršavanja. U ostvarenju cilja pošlo se od analize načina rada prvih obrazovnih institucija za obrazovanje učitelja od njihova nastanka do današnjih dana. Uz razmatranje određenih značajnih okolnosti i utjecaja na njihovo osnivanje, rad i razvoj, djelomično su istraženi i pojedini planovi i programi po kojima su radile. Teorijskom analizom i historijskom metodom istražene su relevantne činjenice koje se odnose na institucionalno obrazovanje učitelja u Crnoj Gori u različitim povijesnim razdobljima od 1863. do danas.

Istraživanje je pokazalo da je obrazovanje učitelja u Crnoj Gori imalo raznovrsne oblike, transformacije i reforme tijekom svoga kontinuiranog razvoja, od kojih svaka sa svojim specifičnostima ima veliku važnost, veoma je često bilo izloženo brojnim političkim, državnim, vjerskim, ideološkim, ekonomskim, kulturnim i pedagoškim utjecajima iz okruženja i europskih zemalja, a s vremenom je danas u značajnoj mjeri postalo moderno i kompatibilno s većinom europskih modela obrazovanja učitelja.

Ključne riječi: obrazovanje učitelja, povijest školstva, Crna Gora, 1863.-2013. godine

1. Uvod

Povijest obrazovanja učitelja u Crnoj Gori u značajnoj mjeri odražava razvoj društva i države kroz stoljeća. Taj je razvoj bio izložen raznovrsnim utjecajima i imao različite oblike uvjetovane mnogim povijesnim okolnostima, koje su bile političke, ekonomske, državne, kulturne, pedagoške, ideološke i vjerske prirode.

O počecima institucionalnoga obrazovanja učitelja u Crnoj Gori možemo govoriti tijekom 1870-ih. To je doba kada je formirano prvo Ministarstvo prosvjete i crkvenih poslova 1882. godine (Cvijović i Kovačević, 1996), uvjetovano i najavljeno prethodnim donošenjem brojnih uredaba i propisa (koji su se odnosili na rad i obrazovanje učitelja), a uslijed realnih potreba i događaja, tj. širenja mreže osnovnih škola i otvaranja prvih srednjih škola.

Institucionalno obrazovanje učitelja u Crnoj Gori ima relativno dugu tradiciju. Osnove njegova utemeljenja nalazimo u *Privremenoj bogosloviji*, koja je radila 1863. na Cetinju. Stručniji rad na obrazovanju učitelja odvijao se obnovom njezina rada u *Bogosloviji* (1869. – 1876.), a solidno obrazovanje učitelja za to doba konačno je utemeljeno u njezinoj transformaciji u *Bogoslovsko-učiteljsku školu*, koja je s kraćim prekidima radila od 1887. do 1916. godine. Za razmatranje početaka institucionalnoga obrazovanja učitelja važan je i rad *Djevojačkoga instituta carice Marije* na Cetinju od 1869. do 1913. godine. Između dva svjetska rata otvoreno je više škola za obrazovanje učitelja (u Danilovgradu, Cetinju, Beranama i Herceg-Novom), koje su značile napredak u dotadašnjem radu i omogućile obrazovanje većega broja učitelja. Tek nakon Drugoga svjetskog rata počinje proces prerastanja učiteljskih škola na razinu višega, a poslije visokoga, tj. sveučilišnoga obrazovanja, u čemu je glavnu ulogu imalo formiranje Pedagoške akademije u Nikšiću, koja je prerasla u Nastavnički, tj. Filozofski fakultet (sastavni dio državnoga Univerziteta Crne Gore). Ta je institucija prošle godine proslavila jubilej 50 godina postojanja.

U ovom su radu izneseni rezultati istraživanja razvoja institucionalnoga obrazovanja učitelja u Crnoj Gori, a najveća je pozornost posvećena prikazu i analizi nastanka institucionaliziranoga obrazovanja učitelja od 1863. do 1914. godine. Dan je uvid i u kasnije faze njegova razvoja, tj. tijekom sljedećih povijesnih razdoblja: 1918. – 1941., 1944. – 1963., 1963. – 1993. i od 1993. do danas. Pritom su djelomično prikazani i analizirani pojedini nastavni planovi i programi po kojima su učiteljske škole radile. U ograničenom su obujmu analizirane i okolnosti u kojima su te institucije nastajale i utjecaji pod kojima su se razvijale.

2. Obrazovanje učitelja od 1863. do Prvoga svjetskog rata

Nastanak i razvoj institucionalnoga obrazovanja učitelja u Crnoj Gori počinje krajem 19. stoljeća, prije svega osnivanjem i radom Bogoslovije, tj. Bogoslovsko-učiteljske škole, i Djevojačkoga instituta carice Marije na Cetinju. Stoga ćemo u ovom radu najveću pozornost posvetiti radu tih institucija i istaknuti njihove temeljne karakteristike.

2.1. Bogoslovija (1869. – 1875.) i Bogoslovsko-učiteljska škola na Cetinju (1887. – 1916.)

Važno je istaknuti da je 1863. na Cetinju, pored postojeće osnovne škole, došlo do osnivanja prve, premda nepotpune, srednje stručne škole u Crnoj Gori u obliku tečaja s predavanjima iz određenih bogoslovnih i svjetovnih nastavnih predmeta¹ za starije učenike koji su se željeli posvetiti svećeničkomu pozivu, a neki od njih radili su i kao učitelji (Backović, 2001, 179). Zamišljena je kao trogodišnja škola, a ukinuta već nakon manje od godinu dana (uslijed nedostatka materijalnih sredstava), zbog čega se u literaturi u kojoj se spominje često naziva *Privremena bogoslovija* (umjesto *Bogoslovija*). Od cijele dokumentacije škole sačuvan je nastavni program njezina rada za tri razreda, ali o nastavnom planu i udžbenicima, na osnovi čega bi se moglo suditi o realizaciji nastave u školi, nema nikakva spomena. Iako je radila samo jednu godinu, dva su njezina učenika bila postavljena za učitelje jer je potreba za njima bila velika, budući da se već tada dosta brzo širila mreža osnovnih škola u Crnoj Gori. Ipak, ako početak rada te institucije uzmemo kao prvi primjer institucionalnoga obrazovanja učitelja u Crnoj Gori, onda smo 2013. mogli govoriti o jubileju 150 godina njegova nastanka i razvoja.

Ponovno je otvorena 1869. na Cetinju, kada je počela s radom trogodišnja *Bogoslovija*. Prethodno je knez Nikola I. Petrović, tadašnji vladar Crne Gore, dobio financijsku pomoć od Rusije za njezino otvaranje. U Bogosloviju su se mogli upisivati i učenici iz drugih zemalja. Škola je trebala istodobno obrazovati i buduće svećenike i učitelje. Većina nastavnih predmeta bila je, kao i prije, vjerskoga karaktera, a mali se broj odnosio na one koji se realiziraju u školama, kao što su materinji jezik, aritmetika, zemljopis te metodike nastavnih predmeta (Pejović, 1971, 118).²

Školske godine 1873./74. Bogoslovija je preseljena i radila je u manastiru Ostrog, blizu Nikšića, a po završetku školske godine 1874./75. zbog ratnih je okolnosti prestala s radom.³ Za crnogorsku prosvjetu Bogoslovija je važna, među ostalim, i zato što je u njoj obrazovan značajan broj ljudi koji su u idućim desetljećima radili u školama i na drugim značajnim poslovima u prosvjeti i kulturi, diplomaciji i državnoj administraciji, a pojedini su se bavili književnim radom i pisali priloge iz raznih područja (Deletić, 1998). Među njima je vjerojatno najvažniji i najslikovitiji primjer istaknuti znanstveni radnik, povjesničar Marko Dragović, koji je u svojoj karijeri bio i učitelj, tajnik ministra prosvjete, gimnazijski profesor itd.

Nakon zatvaranja Bogoslovije zauzeo se opći stav relevantnih državnih i prosvjetnih službenika da se bez osnivanja specijaliziranih škola za buduće učitelje nisu mogle razvijati kako treba ni osnovne škole, o kojima je najviše ovisilo prosvjećivanje naroda

1 U tri su se razreda izučavali (prema: Pejović, 1971, 116):

I – katihizis prostrani, gramatika slovenska sa čitanjem biblije, istorija srpska i crnogorska prostrana, istorija opšta, fizika praktična, tolkovanje jevanđelija

II – bogoslovlje dogmatičko prvi dio, retorika, istorija crkvena starog zavjeta, logika, psihologija i

III – bogoslovlje dogmatičko drugi dio, bogoslovlje pastirsko, bogoslovlje moralno, bogoslovlje crkveno ili liturgika, istorija crkvena novoga zavjeta.

2 Više u: Kostić, 1876, 193-198.

3 Bogoslovija Svetog Petra Cetinjskog. (no date). Dostupno na: <http://www.bogoslovija.me/?page_id=17#p2> [16. listopada 2012.].

(Pejović, 1971, 120). Osjećala se potreba za osnivanjem posebnih škola za svećenike i škola za učitelje. Nađeno je za shodno da se objavi *Nacrt za učiteljske škole crnogorske*⁴ da bi se raspravom utvrdilo treba li i kako mijenjati nešto u sistemu školovanja učitelja i svećenika u Crnoj Gori. *Nacrtom* je predviđena učiteljska škola s vježbaonicom i besplatnim internatom za po 25 najboljih siromašnih pripravnika (pripravnica) koji imaju najmanje 14 godina i koji su s uspjehom završili četiri razreda osnovne škole (do osnivanja osmorazredne) te položili prijamni ispit. Kandidati su se trebali obvezati da će po završetku školovanja najmanje 10 godina ostati na učiteljskoj dužnosti. Učiteljski je zbor trebao u prva tri tjedna nastave odabrati najbolje i najsiromašnije učenike. *Nacrt* je sadržavao disciplinska pravila za učenike, uvjete primanja učitelja i učiteljica u službu, dužnosti učitelja i učiteljskoga zbora, način nagrađivanja i umirovljivanja učitelja, njihovih pomoćnika, dužnosti upravitelja, nastavni plan za četiri razreda iz 16 predmeta (od kojih tri crkvena), upute u udžbenicima, ispitima i ocjenjivanju učenika, o vježbaonici (mjesnoj osnovnoj školi, koja je trebala biti osmorazredna), nadzoru ministra prosvjete i crkvenih poslova i dr.

Naposlijetku je ujesen 1887. osnovana trogodišnja *Bogoslovsko-učiteljska škola* na Cetinju (radila je s malim prekidima do 1916., a od 1920. samo kao Bogoslovija). Razlog što je takva škola otvorena gotovo 10 godina od izrade *Nacrta za učiteljske škole crnogorske* jest u tome da su u tom razdoblju nedostajali uvjeti, ne samo materijalni.

Slika 1. Bogoslovija Svetog Petra
Cetinjskog na Cetinju

Naime do njezina je osnivanja moglo doći tek nekoliko godina nakon osnivanja niže gimnazije, iz koje su najbolji učenici trebali ići u Bogoslovsko-učiteljsku školu (Pejović, 1971, 121). Stoga je otvorena Bogoslovsko-učiteljska škola imala internat, a uvjet za upis bila je gimnazija završena s najvišim uspjehom. Bila je namijenjena obrazovanju budućih svećenika ili učitelja (*Glas Crnogorca*, 1888, 31). Zanimljivo je da su u gimnaziji i Bogoslovsko-učiteljskoj školi u Cetinju većinom radili isti profesori.

Na početku rada škole u njoj su bili brojni vjerski orijentirani nastavni predmeti, ali i pedagogija (teorijska i povijesna) i metodika s praktičnim vježbanjem.⁵ Pritom su nedostajali neki predmeti koji su tada bili zastupljeni u osnovnoj školi. Tako su budući učitelji za matematiku, materinji jezik, opću povijest i zemljopis bili upućeni na ono što su naučili u osnovnoj školi i gimnaziji. Ipak, način stručnoga obrazovanja, njegov karakter, sadržaji i kakvoća nisu bili bez važnosti za kasniji rad učitelja.

4 Više u: *Glas Crnogorca* (Cetinje), 1879, 18-21.

5 Više u: *Pravila o ustrojstvu Bogoslovsko-učiteljske škole na Cetinju*, 1887, čl. 30.

Školske godine 1890./91. usvojen je novi koncept po kojem je škola radila, a pri tom i dalje bila trogodišnja. Ni u njemu nema materinjeg jezika, matematike, opće povijesti, tj. nastavnih predmeta koji imaju temeljnu važnost za obrazovanje učitelja i zastupljeni su u osnovnoj školi.⁶ Razlog za to bila je pretežna težnja za obrazovanjem svećenstva, a manje za osposobljavanjem budućih učitelja. Po rečenom konceptu škola je radila do 1905., kada dolazi do njezina privremenog zatvaranja uslijed potrebe da se učenici iz gimnazije za nju bolje pripreme, odnosno da se dobiju kvalitetniji kandidati s prethodno ostvarenim visokim uspjehom.

Bogoslovsko-učiteljska škola obnovila je rad školske godine 1908./09. U njezinu radu vrijedila je većina prijašnjih pravila, ali je tada postala četverogodišnja škola. No došlo je do još značajnih promjena. “Dugo vremena, od osnivanja škole pa sve do 1908. godine nastava se bifurkirala u trećoj godini, kada su se učenici opredjeljivali za učiteljski ili sveštenečki poziv. Tek od 1908. godine, kada je škola od trogodišnje prerasla u četverogodišnju, učenici su se sredinom školovanja opredjeljivali za jedan ili drugi poziv, jer poslije svršenog školovanja oni nijesu mogli biti i učitelji i sveštenici, kao što je to ranije bilo” (Ivanović, 1981, 52).

Važno je istaknuti i da su u novom nastavnom planu i programu po kojem je škola radila u većoj mjeri zastupljeni nastavni predmeti i sadržaji važni za obrazovanje i rad budućih učitelja, kao što su materinji jezik, matematika, prirodne znanosti i opća povijest.⁷ U školi su bile organizirane i teorijska i praktična nastava.

Iako je Bogoslovija nastavila raditi i nakon Prvoga svjetskog rata, zadatak obrazovanja učitelja preuzele su u najvećoj mjeri specijalizirane učiteljske škole. Bogoslovsko-učiteljska škola odigrala je veoma značajnu ulogu u crnogorskoj prosvjeti i kulturi. U njoj su školovani svećenici i učitelji koji su imali prvorazrednu prosvjetiteljsku ulogu u crnogorskom društvu.

2.2. Djevojački institut carice Marije na Cetinju (1869. – 1913.)

U Cetinju je 8. rujna 1869. otvoren *Djevojački institut carice Marije*, prva ženska srednja škola u Crnoj Gori i na Balkanu, a bila je tada vjerojatno najpoznatija škola među Južnim Slavenima. To je svojedobno bila jedina škola u Crnoj Gori u kojoj su, među ostalim, školovane i učiteljice, iako joj to nije bila primarna funkcija (Ровински, 2000). Ta je odgojno-obrazovna institucija radila do 1913. (s prekidima u vrijeme oslobođilačkih ratova 1876. – 1878. godine).

Miloš Starovlah (Starovlah, 1993) ističe da je inicijator osnivanja Instituta bio vladar Crne Gore knez Nikola I. Petrović, koji se za boravka u Sankt Peterburgu susreo s elitom plemstva prijestolnice, a u tom okruženju bilo je i mnogo obrazovanih žena. Knezu se svidjela ideja da u prijestolnici Cetinju stvori rasadnik kulture i proširi temelje školstva i obrazovanja u Crnoj Gori. Novac za osnivanje i rad Instituta osigurala je iz svojih osobnih sredstava ruska carica Marija Aleksandrovna (Марія Александровна), a radio je pod neposrednim nadzorom crnogorske kneginje Milene,

6 Više u: Nastavni plan i program za Bogoslovsko-učiteljsku školu i knjaževsku crnogorsku državnu gimnaziju u godini 1890/1, 1890, 269-289.

7 Više u: Deletić, 2002.

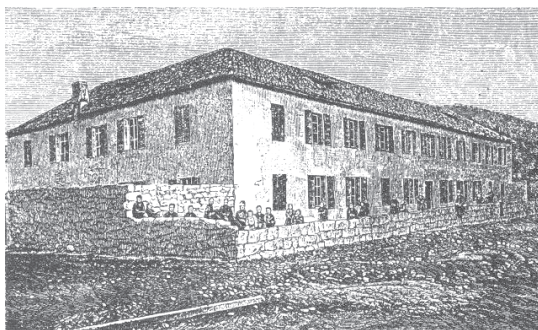
supruge crnogorskoga suverena Nikole I. Petrovića (Ровински, 2000). Upraviteljice je imenovala ruska carica iz redova poznatih ruskih prosvjetnih radnica, a ustanovom je nominalno upravljao Komitet (*Ustav Djevojačkog Instituta Carice Marije na Cetinju*, 1885, čl. 1. i 3.). Prva načelnica Instituta bila je Ruskinja Nadežda Petrovna Pacevič (Надежда Петровна Пацевичъ).

Može se govoriti o dvostrukom cilju osnivanja Djevojačkoga instituta (Delibašić, 2009, 19):

- politički, tj. težnja ruskoga i crnogorskoga dvora da se odgojem i obrazovanjem mladih djevojaka snažnije utječe na svijest slavenskih naroda u zemljama na jugu Balkana koje su bile pod austro-ugarskom i turskom dominacijom i
- odgojno-obrazovne prirode, usmjeren da učenice odgaja u duhu pravoslavlja i ljubavi prema domovini, da unapređuju obiteljski život i postanu dobre odgajateljice, učiteljice, domaćice i majke.

Najviše podataka o radu Djevojačkoga instituta dao nam je Pavel Apolonovič Rovinski (Павел Аполонович Ровински) u studiji *Девичий институт императрицы Марии в Цетинье в Черногории*, objavljenoj 1895., koja je u Crnoj Gori prevedena tek nakon 105 godina. Prve školske godine u Institutu je radilo samo pet nastavnica (Ровински, 2000). Iako se oskudijevalo u nastavnom kadru, jer je bilo godina kada su nastavu izvodila samo dva nastavnika, situacija se poboljšavala, pa je već školske godine 1888./89. bilo osam nastavnika i upraviteljica koja je izvodila nastavu. Nastavu su, pored Pacevičeve, vodili i honorarni nastavnici protođakon Filip Radičević, učitelj Milan Kostić i mitropolit Visarion Ljubiša (Martinović, 2000, 10).

Institut je imao veoma dobre materijalne uvjete. Martinović (Martinović, 2000, 7) spominje da je postojala bogata knjižnica odabranih knjiga na ruskom, materinjem i francuskom jeziku, nekoliko dobro opremljenih kabineta i zbirki (kabinet za fiziku, kemijski laboratorij, mineraloška kolekcija, teleskop, razne geografske karte, telurij, 2-3 glasovira te drugi glazbeni instrumenti, zbirka modela i drugih neophodnih pomagala za nastavu crtanja i kaligrafije). Institut je imao veliku dvoranu za tjelesni odgoj (uglavnom gimnastiku) i ambulantu sa stacionarom za preventivno liječenje bolesnih učenica.

Slika 2. Djevojački institut na Cetinju

Bilo je predviđeno da učenice budu djevojčice između 9 i 12 godina, pod uvjetom da vladaju osnovnom pismenošću, znaju osnovne molitve, pisati brojeve i računati do 100. Ipak, u početku nije bilo moguće ispuniti taj zahtjev jer je više od polovine učenica bilo potpuno nepismeno, pa je Institut preuzeo ulogu i osnovne škole. U prvoj godini upisano je 13 učenica, od kojih šest u pripremni razred. Kada su otvorene osnovne škole gdje su se školovala i ženska djeca, zahtijevalo se da se pri upisu u Institut pokažu određena predznanja. Najboljim učenicama pružala se šansa i da nastave školovanje, nakon čega su imale pravo biti učiteljice u ženskim osnovnim školama, kojih je bilo samo nekoliko.

Važna je odlika škole da su se u njoj obrazovale djevojčice iz privilegiranih društvenih slojeva. U početku su to bila djeca glavara imućnih crnogorskih obitelji. Upisivano je od 12 do 14 polaznica, a posljednje školske godine (1912./13.) u nastavi ih je bilo čak 112 (Martinović, 2000, 6-7). Iako je Ustavom Instituta, tj. nastavnim planom i programom⁸, bilo predviđeno da se godišnje upisuje po 30 pitomica (od kojih je za njih 20 troškove školovanja trebao snositi Institut, a po 10 bi se financiralo samostalno), ta odrednica nije poštovana. Izvjesno je da je prvih 10 godina postojanja Institut pohađalo 65 učenica, od kojih su 42 bile iz Crne Gore, a ostale iz Boke i Dalmacije (tada pod Austro-Ugarskom Monarhijom), Skadra i jedna Talijanka iz Zadra. Za 40 godina rada kroz Institut je prošlo 450 učenica, od kojih je iz Crne Gore bilo 205, a iz stranih zemalja 245 djevojaka (među kojima 203 s teritorija Austro-Ugarske Monarhije, 25 iz susjednih krajeva pod osmanskom vlašću itd.) (Martinović, 2000, 7). Institut dakle faktički nije bio samo crnogorska, nego multiregionalna odgojno-obrazovna ustanova.

U prvoj fazi svoga rada Institut je po planu i programu odgovarao ruskim ženskim gimnazijama. Favorizirani su strani jezici (ruski i francuski), u pogledu vještina isticalo se ženski ručni rad i glazbu, a u procesu obrazovanja svoje su mjesto našli vođenje domaćinstva, odgajanje djece i lijepo ponašanje (Martinović, 2000, 7). Do početka školske godine 1873./74. Institut je bio četverogodišnja škola, podijeljena u dva razreda koji traju po dvije godine. Učenice koje su željele biti učiteljice ostajale su i petu godinu radi praktične obuke s novim učenicama, dodatnog proučavanja prethodno izučavanih i novih nastavnih predmeta – kršćanskoga nauka, materinjega jezika, ruskoga jezika, francuskoga jezika, povijesti, geografije, aritmetike, uzgoja dudova svilca, ženskoga ručnog rada i pjevanja – a poučavane su i radu u domaćinstvu (Ровински, 2000, 34). Škola je bila državna, internatskoga tipa. Ispiti su se polagali pri upisu, prilikom prelaska iz nižega razreda u viši i na završetku školovanja.

Godine 1874. školovanje je produženo na šest godina u tri razreda u trajanju po dvije godine. Nakon završenog drugog razreda učenice su završavale školovanje, a najbolje i one koje su se obučavale za učiteljice ostajale su još dvije godine u razredu koji se dominantno bavio praktičnim aktivnostima (Dragović, 1889, 398-400).

Nastavni plan i program Instituta u još je nekoliko navrata doživio transformacije. Prema onom iz 1879., u pet razreda izučavani su sljedeći nastavni predmeti: u prva

⁸ Useljenjem u novu zgradu Institut je dobio Ustav i Program predavanja, koje je sastavila upraviteljica, a 12. travnja 1873. potvrdio knez Nikola I. Petrović.

četiri razreda zakon božji, materinji jezik, ruski jezik, francuski jezik, matematika (aritmetika i geometrija), realije (zemljopis, povijest, zoologija, mineralogija, botanika, kemija i fizika), ručni rad, domaćinstvo, kaligrafija, crtanje, pjevanje, glazba, gimnastika, a u petom razredu (namijenjenom budućim učiteljicama) pedagogija, tj. psihologija, logika, znanost o odgoju i metodika (Ровински, 2000, 36).

Novi nastavni plan i program stupio je na snagu u rujnu 1885. godine. Tijekom šest godina izučavani su nastavni predmeti zakon božji, materinji jezik, ruski jezik, francuski jezik, matematika, zemljopis, povijest, poznavanje prirode, krasnopis, ručni rad, fizika, metodika i higijena.⁹ U planu iz 1889./90. školovanje je produženo na sedam godina i novi su predmeti crtanje, gimnastika i notno pjevanje, a u planu iz 1890./91. obrazovanje je produženo na osam godina i uvedeni su novi nastavni predmeti: poznavanje domovine, nacionalna povijest i ruska povijest (Cvijović i Kovačević, 1996, 48).

Prema nastavnom planu iz 1894., u Institutu je bio zastupljen 21 nastavni predmet, odnosno dodatno su uvedeni pedagogija (povijest pedagogije) i domaćinstvo, a škola je bila osmogodišnja.¹⁰ Godine 1907. donesen je nastavni plan i program po kojem je Institut radio do svoga zatvaranja, a škola je ostala osmogodišnja. Osim preslagivanja postojećih nastavnih predmeta, tj. njihova sažimanja u 17, uveden je i nastavni predmet logika sa psihologijom. Prvih šest razreda bili su jedna nastavna i odgojna cjelina, a u 7. i 8. razredu više se obraćala pozornost na pedagošku grupu predmeta za buduće učiteljice. Da bi se obnovilo nedovoljno i neujednačeno predznanje učenica, došlo je i do formiranja specifičnog pripremnog razreda.¹¹

Nastavni plan i program s vremenom je sve više odgovarao kakvoj učiteljsko-bogoslovnoj školi u Njemačkoj negoli ženskoj srednjoškolskoj ustanovi u Crnoj Gori, pa su i prigovori o njegovoj težini i neprilagođenosti bili opravdani. Inače, primjedaba je bilo mnogo. Na primjer, smatralo se da se prevelik naglasak stavlja na nastavu stranih jezika, a da se ne izučavaju u dovoljnoj mjeri materinji jezik, nacionalna povijest i geografija (Delečić, 1998, 57.). O Institutu se 1906. raspravljalo i u Narodnoj skupštini. Institut je izdržavala Rusija, koja je postavljala upraviteljicu i određeni broj nastavnika, što je ojačalo ruski utjecaj u Crnoj Gori. Kulminacija je bila sukob između uprave škole i Ministarstva prosvjete i crkvenih poslova oko priznavanja Kraljevini Crnoj Gori prava nadzora nad radom Instituta. Sve veće nezadovoljstvo prevelikim ruskim utjecajem na rad škole i loši odnosi između ruskoga i crnogorskoga dvora doveli su do konflikta i zatvaranja Instituta 1913. godine (Pejović, 1971, 130-131). Arhivski dokumenti Instituta odneseni su u Sankt Peterburg. Postojao je plan da se Institut preseli u Niš, uslijed dogovora kralja Srbije Petra Karađorđevića i uprave Instituta. No do toga nije došlo zbog krupnih političkih događaja koji su bili na pomolu – Prvoga i Drugoga balkanskog rata 1912./13. i Prvoga svjetskog rata (Martinović, 2000, 21).

Postignuti rezultati školovanja ženske populacije u Institutu bili su, i pored primjedaba, solidni. Pritom bi trebalo istaknuti da je malen broj svršenih učenica Instituta

9 Ustav ženskog crnogorskog instituta, prema: Dragović, 1889, 413-415.

10 Više u: *Nastavni plan za Djevojački institut carice Marije na Cetinju*, 1894.

11 Više u: *Nastavni plan i program za Djevojački institut "Carice Marije" na Cetinju*, 1907.

otišao u učiteljsku službu, samo njih 15-20 (Stojović, 1970, 216). Razlog treba tražiti u činjenici što su se one, s obzirom na obiteljsko podrijetlo i stupanj obrazovanja, odmah po završetku škole udavale za glavare (svjetovna vlast) i druge visoke činovnike, pa ih učiteljski poziv, naravno, nije previše zanimao (Delibašić, 1980, 107). Ipak, one su, između ostalog i pomoću odgoja i obrazovanja stečenog u Institutu, postajale uzorne supruge, majke i domaćice. Rad Instituta bio je i preteča i osnova za kasnije formiranje mješovitih učiteljskih škola u Crnoj Gori.

2.3. Učiteljska škola u Peći (1913. – 1915.)

Sve do balkanskih ratova (1912. – 1913.) potrebe za učiteljskim kadrom uglavnom su se podmirivale u Bogoslovsko-učiteljskoj školi na Cetinju. Nakon tih ratova Crna Gora dobila je veliki teritorij, koji je prethodno bio pod vlašću Turske, na kojem je bilo veoma malo škola. No potrebe za učiteljskim kadrom sve su više rasle jer su u novo-oslobođenim krajevima otvarane nove škole.

Crnogorska je vlada odmah po oslobođenju Metohije otvorila Učiteljsku školu u Peći za stanovnike beransko-gusinjske i metohijske oblasti (radila je od prosinca 1913. do prosinca 1915. godine). *Uredbom o školama*¹² bilo je predviđeno da školovanje u njoj traje tri godine. Upisivani su učenici sa četiri razreda gimnazije ili realke. Učiteljska je škola, za razliku od tamošnje gimnazije, imala velik broj učenika jer je za nju vladalo veliko zanimanje. Bilo je predviđeno da pored vježbaonice ima i knjižnicu, vrt i zbirke potrebne za obavljanje nastave. Bila je dobro opremljena nastavnim sredstvima i imala solidan nastavni kadar.

Za osnivanje i rad te škole bila je inspirativna jedna ambiciozna težnja. Naime Crna Gora željela je iz te nove škole dobiti sposobne učiteljske kadrove s većim obrazovanjem od onog koje su imali učitelji koji su tada radili u tim krajevima i koji su uglavnom dolazili iz drugih sredina (Ivanović, 1981, 63). Ali izbijanje Prvog svjetskog rata značilo je i njezin kraj, pa se ne može govoriti o njezinu utjecaju na popravljavanje kadrovske strukture crnogorskoga učiteljstva jer nije uspjela izvesti do kraja ni jednu generaciju studenata. U nastupajućem ratu poginulo je 35 učitelja (Vuković, 1979, 146), a trebalo je što prije otvoriti učiteljsku školu jer u Peći nije bilo uvjeta za rad, pa je ona po oslobođenju premještena u Danilovgrad.

3. Obrazovanje učitelja 1918. – 1941. godine

Između dva svjetska rata učitelji su se obrazovali u učiteljskim školama koje su kraće ili duže radile u Danilovgradu, Cetinju, Beranama i Herceg-Novom.

Otvaranje *Učiteljske škole u Danilovgradu* 19. svibnja 1919. značilo je osnivanje prve učiteljske škole na teritoriju današnje Crne Gore između dva svjetska rata. Prestala je s upisom učenika 1926., a zatvorena je 1929. godine. Njezino otvaranje i aktivnosti koje su vođene u vezi s tim praktično su bili nastavak rada prve učiteljske škole koja

¹² Više u: *Uredba o školama u oslobođenim krajevima i Pravila za učenike učiteljske škole*, 1913, čl. 22.-52.

Slika 3. Učiteljska škola u Danilovgradu

je nakon balkanskih ratova otvorena u novopripojenim krajevima Crnoj Gori – u Peći. Naime s izbijanjem Prvoga svjetskog rata ta je škola prestala raditi, a kako je dio novopripojenih krajeva nakon rata ušao u sastav Srbije, Crna Gora je ostala bez učiteljske škole i dovoljnog broja učitelja (Vuković, 1985, 21).

Predavanja u Učiteljskoj školi u Danilovgradu u početku su bila prijedodne i poslijepodne jer su radila samo dva nastavnika, koja su imala po osam sati dnevno. Škola je u početku, a i poslije, oskudijevala u nastavničkom kadru. Zato se i morala ispomagati kadrovima koji nisu imali potrebne kvalifikacije za posao koji su trebali obavljati (npr. za realizaciju nastave francuskoga jezika angažiran je upravitelj pošte koji je studirao elektrotehniku u Parizu), što se, pored niza drugih okolnosti, moralo odraziti ne samo na uspjeh i pedagošku osposobljenost budućih učitelja nego i na odnose i atmosferu u školi.

Prve je godine upisano 194 učenika i 17 učenica u četiri razreda (završilo ih je 117). U 10 godina, koliko je škola radila, u njoj je školovanje završilo 437 učenika i učenica. Izučavani su sljedeći nastavni predmeti: opća pedagogija, metodika, psihologija, školski rad, materinji jezik, matematika, fizika, kemija, geografija, opća povijest, nacionalna povijest, kršćanski nauk, crkveno pjevanje, poljoprivreda, higijena, francuski jezik i gimnastika (Vuković, 1985, 28).

Pedagoško odjeljenje pri Višoj gimnaziji u Beranama počelo je s radom 1919. godine. Bilo je namijenjeno obrazovanju budućih učitelja tijekom četiri godine školovanja, a izučavani su nastavni predmeti opća pedagogija, metodika i povijest pedagogije, psihologija, logika, školski rad, materinji jezik s književnošću, matematika, fizika s meteorologijom, kemija, geografija, zoologija s antropologijom, botanika, mineralogija s geologijom, opća povijest, nacionalna povijest, nauk o vjeri, notno pjevanje, sviranje (violina, glasovir, orgulje), crtanje i modeliranje, lijepo pisanje, osnovna znanja o građanskim pravima i dužnostima, poljoprivreda, higijena, francuski ili njemački jezik, ručni rad i tjelesno vježbanje (Delečić, 2002, 74). Očito je i neobično da su postojale određene razlike u obrazovanju učitelja u Beranama i Danilovgradu. Prva generacija od 24 učitelja diplomirala je u lipnju 1921. godine. Odjeljenje je bilo u sklopu gimnazije do 1925., kada je formirana *Učiteljska škola u Beranama*. Ona je radila po neznatno promijenjenom konceptu, i to samo godinu dana. Godine 1926. prekinut je upis i počelo se s ukidanjem, a prestala je raditi 1929. godine. U 10 godina rada škole diplome je dobilo 499 svršenih učitelja (Delečić, 2002, 209).

Na Cetinju je 1922. otvorena *Ženska učiteljska škola*, koja je 1925. pretvorena u mješovitu (s internatom za učenice). Iste je godine uveden jedinstveni plan za sve učiteljske škole u zemlji. Školske godine 1925./26. otvorena je *Učiteljska škola u Herceg-Novom* (umjesto, odnosno nakon ukidanja upisa u škole u Danilovgradu i Beranama). Ta je škola ukinuta 1927., a ponovno otvorena 1929. godine. Pored Učiteljske škole na Cetinju, koja je neprekidno radila do 1941., škola u Herceg-Novom, iako s prekidima, radila je najduže. Sve rečeno, odnosno zatvaranje i otvaranje učiteljskih škola, bilo je uzrokovano voljom i odlukom Ministarstva prosvjete.¹³ Motivi za odluku o zatvaranju učiteljskih škola u Danilovgradu i Beranama bili su brojni, a najvažniji među njima su loši uvjeti za rad, materijalni status nastavnika, brojni štrajkovi učenika i nastavnika, opadanje kvalitete učenika i nastavnika te politički i ideološki sukobi.

Slika 4. Zgrada (veća) Pedagoškoga odjeljenja u Beranama iz 1921. godine

Slika 5. Učiteljska škola na Cetinju

4. Obrazovanje učitelja 1944. – 1963. godine

Na 3. zasjedanju ZAVNO Crne Gore i Boke¹⁴ 1944. odlučeno je da u nedostatku stručnih učitelja mogu biti angažirani i svi koji, iako nemaju stručnu spremu, raspolazu potrebnim znanjem i voljom za taj rad¹⁵. Organizirani su brojni tečajevi za obuku učitelja, koji su kratko trajali, a to je bio koncept i proces koji je bio realiziran u cijeloj Jugoslaviji. Naime u poslijeratnom se razdoblju u svim republikama problem velikog nedostatka učitelja rješavao organiziranjem tečajeva u trajanju od tri do šest mjeseci na kojima su polaznici osposobljavani za profesiju učitelja (Protner i sur., 2012, 245).

¹³ Arhiv Jugoslavije, 66-2182-2080. Ministarstvo prosvjete. ON br. 39253, 15. jula 1925. i ON br. 46595, 18. avgusta 1925.

¹⁴ Više u: Treće zasjedanje ZAVNO-a (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja) Crne Gore i Boke održano u Kolašinu 14. 07. 1944. godine, (Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja, Kolašin, *CASNO*, 1944, no. 1, str. 25).

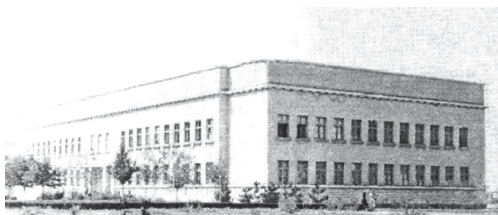
¹⁵ Više u: Organizacija narodne vlasti u Crnoj Gori, Kolašin, *CASNO*, 1944, no. 2, str. 56.

Slika 6. Učiteljska škola u Herceg-Novom

Iole ozbiljniji tečaj u Crnoj Gori održan je pri *Učiteljskoj školi na Cetinju* sredinom 1945., u trajanju od četiri mjeseca (70 polaznika, diplomiralo 66). Krajem listopada 1945. ukinuta je Učiteljska škola na Cetinju, a njezina je arhiva prenesena u Herceg-Novu, pa je ondje sljedeće školske godine (1945./46.) organiziran šestomjesečni tečaj za one koji su imali najmanje tri razreda srednje škole, a aktivno su sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi (Starovlah, 1994, 67–68).

Nakon Drugoga svjetskog rata budući se učitelji u najvećem broju slučajeva obrazuju u Učiteljskoj školi u Herceg-Novom (od 1945. do 1948.), koja je po zatvaranju *preseljena u Nikšić* (od školske godine 1949./50. kao jednogodišnji tečaj), kao i na učiteljskim tečajevima u trajanju od tri, četiri i šest mjeseci. Škola u Herceg-Novom imala je oko 300 učenika, a njezinim preseljenjem u Nikšić broj se povećao na 650. I pored tolikog broja učenika osjećao se nedostatak u učiteljskom kadru, posebno u sjevernom dijelu Crne Gore. Tako je 1949. ponovno otvorena *Učiteljska škola u Beranama* (tada grad pod imenom *Ivangrad*), kao četverogodišnja. Ipak, školske godine 1951./52. nije se upisivalo u prvi razred jer su se već vodile rasprave o njezinu ukidanju. Ukinuta je 1954., a diplome je dobilo 210 učitelja. Do ukidanja škole došlo je jer se smatralo da je tada Crnoj Gori ipak bila dovoljna jedna učiteljska škola, tj. ona u Nikšiću. U njoj je realiziran jednogodišnji tečaj, s tim što se nastava realizirala tijekom tri godine po četiri mjeseca (od srpnja do listopada) iz sljedećih nastavnih predmeta: srpskohrvatskoga jezika s književnošću, ruskoga jezika, psihologije, pedagogije, povijesti, zemljopisa, metodike i školskoga rada, prirodopisa, matematike, crtanja i pjevanja; fiziku i kemiju imali su u prvom i drugom dijelu tečaja, povijest pedagogije i osnove marksizma i lenjinizma samo u završnom, trećem dijelu tečaja, a kandidati koji nisu regulirali vojnu obvezu imali su i predvojničku obuku (Starovlah, 1994, 69).

Slika 7. Učiteljska škola u Nikšiću

Školske godine 1953./54. osnovana je *Učiteljsko domaćićka škola u Andrijevi*, a radila je do 1961. godine. Diplomiralo je 65 učenika. Pokazalo se da je Andrijevi premalo mjesto da bi zadovoljilo potrebe škole ove vrste, a učenice su se uglavnom osposobljavale za realizaciju nastavnoga predmeta domaćinstvo u osnovnim školama.

Osposobljavanje ili dokvalifikacija učitelja koji nisu imali potpunu ili odgovarajuću školsku spremu nastavljeno je sve do školske godine 1962./63. Te su godine u Nikšiću realizirana čak četiri paralelna petomjesečna tečaja za dokvalifikaciju ili prekvalifikaciju učitelja.

Važno je istaknuti da je prva viša škola u Crnoj Gori, tj. *Viša pedagoška škola na Cetinju*, osnovana 17. listopada 1947. s ambicijom da jednoga dana preraste u Filozofski fakultet.

U početku je trajala dvije godine, a od školske godine 1952./53. radi kao trogodišnja škola. Trebalo je brzo školovati nastavni kadar za osnovne škole, koje se upravo tada intenzivno obnavljaju i osnivaju. Stoga je već od samog osnivanja u školi formirano pet dvopredmetnih grupa na kojima su obrazovani budući nastavnici za predmete koji su se izučavali u osnovnim školama (Ivanović, 1981, 129). Prilikom prelaska na trogodišnji režim školovanja isticala se potreba

Slika 8. Viša pedagoška škola na Cetinju

promjena u strukturi grupa, tj. djelomičnog i postupnog prerastanja iz dvopredmetnih u tropredmetne grupe. Glavni razlog za to bio je da nastavnici ne bi imali problema s fondom sati kada počnu raditi, što je tada u praksi bio relativno čest slučaj. Tako su, na primjer, kako ističe Šuković (Šuković, 2003, 54), školske godine 1952./53. postojale sljedeće grupe:

- I. grupa a) srpski jezik i književnost jugoslavenskih naroda
b) strani jezik (ruski i francuski) s književnošću
- II. grupa a) strani jezik (ruski i francuski) s književnošću
b) srpski jezik i književnost jugoslavenskih naroda
- III. grupa povijest, zemljopis, srpski jezik
- IV. grupa biologija, kemija, zemljopis
- V. grupa fizika, kemija, zemljopis
- VI. grupa matematika, fizika.

U tropredmetnim studijskim grupama prva su dva predmeta bila stručna, a treći pomoćni. Do ukidanja škole 1963., odnosno rada do 1967., do kada su polaznici imali rok da diplomiraju, diplomirala su 1022 redovna i izvanredna polaznika. Postupne izmjene grupa i nastavnih predmeta pratile su potrebe i promjene u osnovnim i srednjim školama.

5. Obrazovanje učitelja 1963. – 1993. godine

Integracijom *Učiteljske škole iz Nikšića* i *Više pedagoške škole sa Cetinja* formirana je 1. listopada 1963. *Pedagoška akademija u Nikšiću*.

Pedagoška je akademija u početku osmišljena na specifičan način. Bila je u šestogodišnjem trajanju s organizacijom nastave na dvije razine. Prva je razina bila srednja škola u trajanju od četiri godine, što je tretirano kao prvi stupanj novoformirane Pedagoške akademije, a drugi stupanj, u trajanju od dvije godine, bio je na razini više škole. Zbog nedefiniranosti koncepcije novoformirane Pedagoške akademije već su se na startu pojavili problemi koji su zadavali veliku brigu i onima koji su organizirali nastavu i samim učenicima. Među iskrsnulim problemima dva su bila najuočljivija: prvi je bio taj što učenici prvoga stupnja nakon završenih razreda srednje škole nisu dobivali svjedodžbu o završenoj školi te su bili neravnopravni u odnosu na vršnjake koji su završili druge srednje škole istoga ranga i time primorani nastaviti školovanje na jednom od odsjeka Akademije; drugi je bio taj što su studenti svih nastavničkih odsjeka (predmetne nastave) imali obvezu da se pored svoje struke koju su izučavali na odgovarajućem odsjeku istodobno osposobe i za profesiju učitelja (razredne nastave). Tako se svaki nastavnik predmetne nastave materinjega ili ruskoga jezika, povijesti ili geografije morao osposobiti i za to zanimanje te dobiti i zvanje učitelja razredne nastave.

Ta se koncepcija obrazovanja učitelja u praksi pokazala neadekvatnom i funkcionalno neuspješnom, pa je napuštena i tražilo se drugačije rješenje. Naravno, nije bilo povratka na koncept stare učiteljske škole, bez obzira na relativno pozitivno iskustvo i rezultate koje je davala. Prvi je stupanj Pedagoške akademije ukinut i ona se nastavila razvijati kao škola višega ranga u dvogodišnjem trajanju (*Zakon o Pedagoškoj akademiji*, 1967, čl. 4.). U sklopu toga riješeno je i pitanje obrazovanja učitelja time što je 1967. formiran dvogodišnji *Odsjek za razrednu nastavu*. Na njemu se, prvi put u Crnoj Gori, školuju učitelji (razredne nastave) s višim obrazovanjem za potrebe prvih četiriju razreda osnovne škole (Ivanović, 1981, 129).

To je nesumnjivo bila nova kvaliteta u obrazovanju učitelja u Crnoj Gori, ali su tu novoformiranu instituciju pratile i mnoge teškoće. Rade Delibašić (2003) ističe da su se do ukidanja prvoga stupnja Akademije za Odsjek razredne nastave opredjeljivali odlični i vrlo dobri srednjoškolci te je Odsjek dobivao kvalitetne kandidate. Nakon ukidanja prvoga stupnja Pedagoške akademije došlo je do naglog zaokreta. Od srednjoškolaca su samo gimnazijalci ispunjavali uvjete za upis na Odsjek razredne nastave. No kako su se gimnazijalci nerado odazivali upisu na taj Odsjek, on je praktično ostao bez odgovarajućeg pomlatka. Kratko rečeno, za Odsjek razredne nastave opredjeljivali su se samo najslabiji srednjoškolci ili oni koji se nisu mogli upisati na druge odsjeke. Zbog toga je 1970-ih spušten kriterij za upis srednjoškolaca na Odsjek razredne nastave, pa su se, da bi se Odsjek održao, upisivali i srednjoškolci s neodgovarajućom prethodnom spremom, tj. srednjom školom, nepotpunom srednjom školom ili osnovnom školom ako uspješno polože kvalifikacijski odnosno prijamni ispit. Reformom srednje škole, čija je realizacija počela 1976., još se više pogoršala situacija što se tiče kvalitete srednjoškolaca koji su se opredjeljivali za Odsjek razredne nastave. Praktično je kritično

razdoblje trajalo više od desetljeća, tj. od 1970. do 1982., kada je došlo do preokreta. Zanimanje za Odsjek naglo je naraslo i za učiteljski su se poziv počeli opredjeljivati kvalitetniji srednjoškolci. Od tada Odsjek uglavnom upisuje odlične i vrlo dobre srednjoškolce (Delibašić, 2003, 137).

Pedagoška je akademija 1977. transformirana u *Nastavnički fakultet*. Od 1979. i *Koncepta razvoja nastavničkog fakulteta* (1979, 4) postojala je težnja da se obrazovanje učitelja s razine više škole podigne na visokoškolsku razinu. To je trend i proces koji se odvijao u svim republikama bivše Jugoslavije, uglavnom 1970-ih (Protner i sur., 2012). Nastavnički je fakultet 1988. u skladu s *Programom racionalizacije visokoškolskog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada* (1986, 1-4) preimenovan i postao *Filozofski fakultet*. Tek je tijekom školske godine 1992./93. napravljena prekretnica u pripremama da se Odsjek razredne nastave u dvogodišnjem trajanju transformira u visokoškolski četverogodišnji studij, što se počelo realizirati školske godine 1993./94.

6. Obrazovanje učitelja od 1993. do danas

Filozofski fakultet u Nikšiću u okviru državnoga Univerziteta Crne Gore (osnovanog 29. travnja 1974., sa sjedištem u Podgorici) složena je obrazovna i znanstvena institucija koja u okviru svoje matične djelatnosti na *Studijskom programu za obrazovanje učitelja* realizira osnovne i postdiplomske studije, a u planu je i organiziranje doktorskih studija. Akademske godine 2003./04. prva godina studija na Univerzitetu Crne Gore organizirana je na većini fakulteta u skladu s principima Bolonjske deklaracije. Akademske godine 2004./05. taj je model studiranja primijenjen na prvoj godini studija na svim fakultetima. Primjena sustava European Credit Transfer System (ECTS) imala je cilj omogućiti studentima bolje uvjete studiranja i mobilnost u okviru europskoga akademskog prostora. Puna implementacija tog sustava obavljena je 2009. godine.

Obrazovanje učitelja, za razliku od većine drugih studijskih programa – koji su koncipirani po sustavu 3 + 2, tj. 3 + 1 + 1 (osnovni i postdiplomski, tj. specijalistički i *master* studij) – na Univerzitetu Crne Gore organizirano je u trajanju 4 + 1 godina (osnovni i *master* studij). Važno je istaknuti da su posljednjih 10 godina, povremeno i ovisno o zanimanju, organizirani studiji koji su imali funkciju doškolovanja učitelja koji su diplomirali na učiteljskim školama koje su svojedobno bile više škole. Time su dodatnim dvogodišnjim studijem stekli diplome visoke škole, tj. sveučilišne razine.

Jedan od predviđenih studijskih programa na Univerzitetu Crne Gore bio je i *Studijski program za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku na Filozofskom fakultetu u*

Slika 9. Filozofski fakultet u Nikšiću

Nikšiću, koji je trebao započeti s radom školske godine 2002./03. No došlo je do promjene lokacije i osnivanja samostalnog *Studijskog programa za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku u Podgorici*. Počeo je s radom 2004. i trenutačno realizira osnovni akademski studij u četverogodišnjem trajanju za obrazovanje učitelja za prve dvije razine osnovne škole na albanskom jeziku. Nastavu na studijskom programu izvode nastavnici s Univerziteta Crne Gore (Filozofski fakultet), Sveučilišta u Tirani i Sveučilišta u Skadru (Albanija).

Obrazovanje učitelja ostvaruje se od 2005. i na *Učiteljskom fakultetu u Beranama*, a za njegovu je realizaciju dominantno zadužen Filozofski fakultet iz Nikšića i njegovo nastavno osoblje.

U Crnoj Gori postoje i dva privatna sveučilišta (Univerzitet Mediteran i Univerzitet Donja Gorica) te nekoliko fakulteta, ali na njima ne postoje studijski programi za obrazovanje učitelja.

7. Zaključna razmatranja

Možemo zaključiti da je sistemsko i institucionalno obrazovanje učitelja u Crnoj Gori prošlo više specifičnih faza sa sljedećim karakteristikama i izazovima:

1. 1863. – 1914. godine. Ovo razdoblje karakterizira otvaranje prvih srednjih škola za obrazovanje učitelja u Crnoj Gori. Iako su najvećim dijelom bile u prvom redu namijenjene obrazovanju budućih svećenika, odgajateljica i slično, one su prvi put u Crnoj Gori obrazovale i za to doba značajan broj učitelja i učiteljica. Vjerska obojenost i utjecaj ruskih i njemačkih koncepcija obrazovanja na školovanje učitelja u Crnoj Gori s vremenom su slabjeli i istodobno pomogli da se ide k modelima i sadržajima koji su više bili utemeljeni na znanstvenim osnovama pedagoške teorije i prakse. Ustanove u kojima su bili školovani učitelji obrazovale su i značajan broj intelektualaca koji su u idućim desetljećima radili u školama i na drugim značajnim poslovima u prosvjeti i kulturi, diplomaciji i državnoj administraciji, a pojedini su se bavili književnim radom i pisali priloge iz raznih područja. To je bilo veoma značajno u formiranju većih stručnih i institucionalnih kapaciteta, posebno u pogledu osnovnih škola i obrazovanja učitelja.
2. 1918. – 1941. godine. Doba između dva svjetska rata razdoblje je jačanja prosvjetnih kapaciteta i broja ustanova za obrazovanje budućih učitelja otvaranjem čak četiriju učiteljskih škola u svim dijelovima države Crne Gore. Pozitivan je i trend njihova mješovitog karaktera, jer su se učenice i učenici obrazovali zajedno. Iako su postojali mnogi problemi i nedostaci u njihovu radu te otvaranja, zatvaranja, odnosno preseljavanja učiteljskih škola, istodobno je postojao i postupni prelazak na jedinstveni plan za sve učiteljske škole u zemlji. Usprkos svemu, možemo reći da su učiteljske škole u Crnoj Gori između dva svjetska rata značile važan korak k sistemskom, stručnom i sve više znanstveno utemeljenom obrazovanju budućih učitelja.

3. 1944. – 1963. godine. Zbog poslijeratnih okolnosti ovo razdoblje karakterizira nedostatak učiteljskih škola i kadrova. Posljedica toga bila je nezadovoljavajuća razina obrazovanja učitelja uslijed njihova nedovoljnog školovanja, najčešće tijekom nekoliko mjeseci tečajeva. Ovo razdoblje obilježava i nedostatak vizije i koncepcije institucionalnoga i sistemskoga obrazovanja učitelja, što kao posljedicu ima česta preseljavanja, zatvaranja i otvaranja učiteljskih škola širom Crne Gore. Ipak, veoma je značajno da je u to doba obrazovan značajan broj učitelja da se zadovolje urgentne potrebe osnovnih škola. To je bilo posebno važno zbog masovne akcije opismenjivanja djece i odraslih. Veoma je značajno i otvaranje prve više škole u Crnoj Gori (*Viša pedagoška škola na Cetinju*), koja je postavila temelje kasnijeg sveučilišnog obrazovanja nastavnika i učitelja.
4. 1963. – 1993. godine. Ovo razdoblje karakterizira ujedinjavanje institucionalnih i stručnih kapaciteta radi kvalitetnijega obrazovanja nastavnika i učitelja (integracijom *Učiteljske škole iz Nikšića* i *Više pedagoške škole sa Cetinja* u *Pedagošku akademiju u Nikšiću*). Iako su postojali mnogi problemi, posebno u koncepciji i organizaciji studija, i upisne politike, može se tvrditi da to razdoblje obilježava snažan napredak u razvoju obrazovanja učitelja, koji se ogleda i u činjenici da se prvi put u Crnoj Gori realno i nominalno obrazovanje učitelja (razredne nastave) izdiže na razinu više škole, a potom i visokoškolskoga studija.
5. Od 1993. do danas. Najspecifičnija karakteristika razvoja obrazovanja učitelja posljednja dva desetljeća u Crnoj Gori jest usklađivanje modela studija s obrazovnim politikama u Europskoj uniji i tijesno povezivanje i suradnja s drugim studijskim programima, fakultetima i sveučilištima širom europskoga prostora. Opći je stav da je donesena dobra odluka da se Studijski program za obrazovanje učitelja koncipira u pogledu osnovnih studija kao i prije, tj. da traje četiri godine. Naime bilo bi loše, s obzirom na to koliko je obrazovanje učitelja važno i obimno, ako bi i ono, poput većine drugih studijskih programa, trajalo tri godine. Pritom treba imati na umu da se za rad u osnovnoj školi od učitelja ne zahtijeva zvanje magistra, kao u pojedinim državama u regiji, nego samo osnovni četverogodišnji studij. U posljednjem je razdoblju prisutna i realnija procjena u zadovoljavanju potreba za brojem učitelja te solidan regionalni pristup koji odgovara zadovoljavanju obrazovanja budućih učitelja na njihovu materinjem jeziku (*Studijski program za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku u Podgorici*). No ostaje važno pitanje i izazov hoće li, kada i kako doći do veće konkurentnosti u obrazovanju učitelja za državno sveučilište, odnosno do otvaranja studijskih programa za obrazovanje učitelja (razredne nastave) na privatnim fakultetima i sveučilištima.

Možemo zaključiti da su se krajem 19. stoljeća, poslije, a i danas, ulagali kontinuirani naponi u formiranje i razvijanje institucionalnoga obrazovanja i stručnoga usavršavanja učitelja. Istraživanje je pokazalo da je institucionalno obrazovanje učitelja u Crnoj Gori imalo raznovrsne oblike, transformacije i reforme, veoma je često bilo izloženo mnogim političkim, državnim, vjerskim, ideološkim, ekonomskim, kulturnim i pedagoškim utjecajima iz okruženja i zemalja Europe, a s vremenom je u

značajnoj mjeri postalo moderno i kompatibilno s većinom europskih modela obrazovanja učitelja.

TISKANA GRAĐA

1. Arhiv Jugoslavije, 66-2182-2080. Ministarstvo prosvjete. ON br. 39253, 15. jula 1925. i ON br. 46595, 18. avgusta 1925.
2. Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja, Kolašin, *CASNO*, 1944, no. 1.
3. *Glas Crnogorca* (Cetinje), 1879.
4. *Glas Crnogorca* (Cetinje), 1888.
5. *Koncept razvoja Nastavničkog fakulteta* (1979). Nikšić.
6. Nastavni plan i program za Bogoslovsko-učiteljsku školu i knjaževsku crnogorsku državnu gimnaziju u godini 1890/1. (1890). *Prosvjeta*, 11-12, str. 269-289.
7. *Nastavni plan i program za Djevojački institut "Carice Marije" na Cetinju* (1907). Cetinje.
8. *Nastavni plan za Djevojački institut carice Marije na Cetinju* (1894). Cetinje.
9. Organizacija narodne vlasti u Crnoj Gori, Kolašin, *CASNO*, br. 2, 1944.
10. *Pravila o ustrojstvu Bogoslovsko-učiteljske škole na Cetinju* (1887). Cetinje: Bogoslovsko-učiteljska škola.
11. Program racionalizacije visokoškolskog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada (1986). *Prosvjetni rad*, 9, str. 1-4.
12. *Uredba o školama u oslobođenim krajevima i Pravila za učenike učiteljske škole* (1913). Cetinje.
13. *Ustav Djevojačkog Instituta Carice Marije na Cetinju* (1885). Cetinje.
14. Zakon o Pedagoškoj Akademiji (1967.). *Službeni list NRCG*, 6.

LITERATURA

1. Backović, S., ur. (2001). *Knjiga promjena*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
2. Cvijović, V. i Kovačević, B. (1996). *Upravljanje prosvjetom u Crnoj Gori*. Podgorica: Kulturna prosvjetna zajednica Podgorica.
3. Deletić, Z. (1998). *Ogledi iz istorije prosvjete*. Priština: Narodna i univerzitetska biblioteka Priština.
4. Deletić, Z. (2002). *Učiteljska škola u Beranama 1919-1929*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet u Kosovskoj Mitrovici.
5. Delibašić, R. (1980). *Razvoj školstva i pedagoške misli u Crnoj Gori 1830-1918*. Titograd: Republički zavod za unapređivanje školstva.
6. Delibašić, R. (2003). *Filozofski fakultet u Nikšiću*. Nikšić: Svetigora.
7. Delibašić, R. (2009). Djevojački Institut kao regionalna škola i rad knjaza (kralja) Nikole na otvaranju Velike škole – fakulteta. *Vaspitanje i obrazovanje*, (4), str. 19-35.
8. Dragović, Z. (1889). *Izveštaj o dvadesetogodišnjoj radnji djevojačkog instituta Carice Marije na Cetinju*. Cetinje.
9. Ivanović, B. (1981). *Škola i obrazovanje u Crnoj Gori juče i danas*. Cetinje: Obod.
10. Kostić, M. (1876). *Škole u Crnoj Gori od najranijih vremena do današnjeg doba*. Pančevo.

11. Martinović, M. (2000). Uvodna studija. U: Ровински, П. А. *Дјевојачки институт “Царице Марије” на Цетињу*. Цетиње: Обод, стр. 5-24.
12. Pejović, Đ. (1971). *Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1982-1916*. Cetinje: Obod.
13. Protner, E. i sur. (2012). The Development of Teacher Training in the States of Former Yugoslavia. U: Nemeth, H. i Skiera, E., ur. *Lehrerbildung in Europa – Geschichte, Struktur und Reforma*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, pp. 239-267.
14. Ровинский, П. А. (1895). *Девичий институт императрицы Марии в Цетинье в Черногории*. Санкт-Петербург: Слав. благотвор. о-во.
15. Ровински, П. А. (2000). *Дјевојачки институт “Царице Марије” на Цетињу*. Цетиње: Обод.
16. Starovlah, M. (1993). *Škola između vlasti i slobode*. Cetinje: Makarije.
17. Starovlah, M. (1994). *Putevi i stranputice srednje škole*. Nikšić: Unireks.
18. Stojović, M. (1970). Дјевојачки институт на Цетинју. *Nastava i vaspitanje*, (2), str. 210-217.
19. Šuković, R. (2003). *Obrazovanje nastavnika u Crnoj Gori (1947-1977)*. Nikšić: Filozofski fakultet Nikšić.
20. Vuković, R. (1979). Otvaranje i prve godine rada Učiteljske škole u Danilovgradu. *Vaspitanje i obrazovanje*, (2), str. 143-168.
21. Vuković, R. (1985). *Napredni učiteljski pokret u Crnoj Gori između dva rata (1918-1941)*. Titograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.

OSTALI IZVORI

1. Bogoslovija Svetog Petra Cetinjskog. (no date). Dostupno na: <http://www.bogoslovija.me/?page_id=17#p2> [16. listopada 2012.].

Vučina Zorić, Nikšić

INSTITUTIONAL EDUCATION OF TEACHERS IN MONTENEGRO FROM 1863 TO 2013

Summary

This paper presents theoretical research conducted with the aim to introduce and analyse the phenomenon, process and development of the institutional education of teachers in Montenegro, i.e. of their vocational education and further training, in the first place. In order to reach this aim, we started from analysing the working method of first educational institutions for teachers right from their start until the present day. Besides considering certain significant circumstances of and influences on their foundation, work and development, certain plans and programs, based on which they worked, were also partly looked into. Research was done on relevant facts relating to the institutional education of teachers in Montenegro in different historical periods from 1863 until the present day, based on theoretical analysis and historical method.

The research showed that teacher education in Montenegro had different forms, transformations and reforms during its continuous development. Each of them has, with its specific aspects, great importance. It was often exposed to numerous political, national, religious, ideological, economic, cultural and pedagogical influences from the neighbouring and other European countries. Over time, it has to a significant extent become modern and compatible with the majority of European models of teacher education.

Key words: teacher education, history of the school system, Montenegro, 1863 - 2013